Türkçede Fonetik

Pekiştirmeden Kaynaklanan

Ünsüz İkizleşmeleri

Yrd.Doç.Dr.Ahat Üstüner

Eskiden beri Türkçe kelimelerin bünyesinde küçümsenmeyecek oranda ünsüz ikizleşmeleri görüldüğü halde, bu ses olayı üzerinde ilgili eserlerde yeterince durulmamıştır. Sözün anlamı ve konuşmacının maksadına, anlatım tavrına bağlı olarak konuşma esnasında ortaya çıkan ve genellikle yazı diline geçmeyen bu kullanım şekli, daha çok ağız araştırmalarını ihtiva eden eserlerde söz konusu edilir. Sözün pekiştirilmesi amacıyla her hangi bir kelime veya dil birliğinin daha vurgulu bir şekilde söylenmesi sonucu kelime bünyesinde aslında olmayan birtakım sesler ortaya çıkmakta veya ses olayları gözlenebilmektedir ki bunlar fonetik pekiştirme unsuru sayılmaktadır. Konuşmaların olduğu gibi yazıya geçirildiği ağız çalışmalarında bu unsurlara yer verilmektedir. Ancak vurguya bağlı olarak ortaya çıkan bu unsurlar yazı dilinde ayıklanmakta, kolay kolay gösterilmemekte, dolayısıyla yazı dilinin gramerini inceleyen eserlerde bu unsurlara yer verilmemektedir. Ağızlarla ilgili çalışmalarda da, bu ses olayı daha çok yörenin özelliklerini ölçü alan dar bir bakış açısıyla incelendiği için, Türkçede genel olarak görülen bu ses olayı bütün yönleri ile ele alınmamıştır.

Nitekim **Nevşehir ve Yöresi Ağızları** isimli eserinde Zeynep Korkmaz da, Türkçenin değişik alanlarındaki ikizleşmeleri hatırlatarak, "Anadolu Ağızlarında bu ünsüzlerin hepsini içine alacak genişlikte ünsüz ikizleşmesi görüldüğünü ve oluşma sebepleri üzerinde pek durulmadığını" belirtir. (Korkmaz, 1977: 102-104.)

Ayrıca Talat Tekin de **Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler** adlı eserinde, "Ünsüz ikizleşmesi veya ünsüz uzaması olayı tarihî veya bugünkü Türk dil ve lehçelerinde bol örnekleri bulunan bir olaydır ki bu fonetik olayın sebepleri üzerinde şimdiye kadar pek durulmamış, çok kere örnek vermek ve ikizleşen ünsüzlere işaret etmekle yetinilmiştir." der. (Tekin,1975: 215-223.)

Gramer Terimleri Sözlüğü adlı eserinde Zeynep Korkmaz, pekiştirme kavramını, "Kök kelimenin belirttiği özelliği çeşitli yollarla yoğunlaştırma." diye tanımlar ve "pekiştirilmiş

kelime" terimine göndermede bulunur. "Pekiştirilmiş kelime" terimi ile de, "ilk heceleri p, m, r, s seslerinden biri ile kapatılan pekiştirilmiş, anlamı yoğunluk bakımından kuvvetlendirilmiş" sıfat, zarf veya isimleri kasteder. (Korkmaz, 1992: 121-123.)

Vurgu konusunu geniş şekilde ele alan Tahsin Banguoğlu, "berkitme vurgusu" diye isimlendirdiği vurguyu şöyle tanımlar: “Berkitme vurgusu (accent intensif) kullanıma bağlı vurgudur. Bir maksadı, bir duyguyu şiddetle belirtmek için söz içinde yapılır. İkiye ayrılır: 1. Derin bir duyguyu anlatmak için sözün bir hecesinin şiddetle vurgulanmasına duyuş vurgusu (accent affectif) denir. Bu vurgu heceyi kapatan ünsüzde ikizleşmeye yol açabilir: 'yazzık' gibi; 2. Düşünceyi kesinlikle belirtmek için bazı hecelerin vurgulanmasıdır ki bu da ünsüz ikizleşmesine yol açabilir: 'Kocca adam ağlıyor.' gibi " (Banguoğlu,1974: 121.)

Türkiye Türkçesinin bütün ağızlarında ünsüz ikizleşmelerinin örnekleri çokça görülmektedir. İlgili eserlerin inceleme bölümlerinde "ünsüz ikizleşmeleri" başlığı altında araştırmacıların verdikleri örnek kelimeler, bu ses olayının yaygınlığını ortaya koymaktadır. Konuyu bir bildiri hacmi içinde incelemek için bu malzemenin yeterli olduğu kanaatiyle ayrıca metinleri taramaya gerek görmedim.

Güney-Batı Anadolu Ağızları'nda "kerri, amman, bakkarım, aşşakı, messele" kelimelerinde (Korkmaz,1956: 83.), **Kütahya Yöresi Ağızları**'nda "güççüK, çilleynen, burallâdan, emmâre, massum, nassıl, yaşşâ (=yaşar), köşşeye, döşşek, aşşakı, büttün, gettirdikleri" kelimelerinde (Gülensoy, 1988: 66.), **Erzurum İli Ağızları**'nda "annım < alnım, yassi < yatsı, memmet < mehmet, şıggılda- < şıkırda- , şabbalah < şaplak, feggir < gakir, baggan < bakan, tikkil- < dikil-, vs." (Gemalmaz, 1978: 216.), **Edirne İli Ağızları**'nda öteden > ötten, dakika > dakka, yanına > yanna, sabaha > sabbâ" (Kalay, 1998: 52., 250.), Elazığ çevresi ağızlarında "sabbahTan, akkıllı, yeddi, güççük, zoppa, eşşeK, heppı, hassa, sekkiz" kelimelerinde (Buran, 1997: s.55),

Malatya İli Ağızları'nda "güççük, yeddi, gadder, sekkiz, ikki, dokkuz, kerre, nassıl, yassah, kıssalı kıssalı, büttün, böyyük, eyyi, gözzel veya güzzel, "soba > zobba, gecce, gaddın, dakka, kaşşıh, döşşek, beşşik, bilezzük, heppiniz, yüzzüğü, kazzıhtan, többe, innenin < iğnenin, tallası < tarlası" kelimelerinde 'b, ç, d, l, s, ş, t, z, k, y, n, m, p, c' ünsüzlerinde (Gülseren, 2000: 103.), **Rize İli Ağızları**'nda genellikle isim olan "hile > hille, külah > küllah, hibe > hibbe, sevgili > sevgulli" kelimelerinde (Günay, 1978: 91.), **Erzincan İli Ağızları**'nda "gassab, gıssa, ottuz, pazzar illac, vs." kelimelerinde "f,h,j" gibi Türkçe kelimelerde bulunmayan ünsüzlerin dışındaki tüm ünsüzlerde (Sağır, 1995: 120.), **Kars İli Ağızları**'nda en çok " g, ş " ünsüzleri olmak üzere "m, d, l, n, ç, p, s" ünsüzlerinde ve "döşşeK aşşıh, uşşah, eşşeğim, yeddi, küççüh, kiççih, hammısı, bulannıh, ossuya, şaggıladı, hobbanıf (= zıplayarak), gaggıltı (= bağrışıp gülüşme), tappadah"" kelimelerinde (Ercilasun,1983: 131-132.) ünsüz ikizleşmeleri görülür. Türkiye Türkçesi ağızlarında alıntı kelimelerde de ünsüz ikizleşmesi olayı çok görülür. Bu kelimelerdeki ikizleşmelerin pek çoğu pekiştirme maksadıyla yapılan ikizleşmelerdir: "hammal, yessür, cessur, pazzar, seyyat, vs." (İpek 1997: 80.)

Ünsüz ikizleşmesi sadece Türkiye Türkçesine veya Türkiye Türkçesi ağızlarına has bir ses olayı değildir. Bu ses olayı bütün tarihî Türk yazı dillerinde ve çağdaş Türk lehçelerinde gözlenebilmektedir.

Talat Tekin'in çeşitli Türk lehçelerinden verdiği ünsüz ikizleşmeleri örnekleri şunlardır: " Özbekçe sadde < Ar. sâde, Kumukça tazza < Far. tâze, Çuvaşça pattır < Uygurca bagatur, issi < îsi (sahibi), ıssız < îsüz (ıssız), Azerî Türkçesinde çaggal < Far. şagal, Türkmence maşşın < Rusça maşïn, ikki, ikkiz < ekiz, yetti, Brahmi metinlerindeki arrıg, arra < âra, âtti < âtı, qânnim < kânım, ve genel olarak aççik < aşçı, aççık < açık, adda- < ada-, addım < âdım, allında < âlında, appak, arrık < aruk, assı < âsıg, aşşa- < âşa-, azzık < âzık, bakka < kur-bâka, çüççi < sûçig, garrı < kârı (yaşlı), giccele- (=kızdır-) < kîçile- , gurruk < kûruk, ikkindi < êkinti, sassı- < sâsı- (kok-

), sillik < sîlık (düz), tirri- < tîrig, tizze < tîz (diz), ülleş- < ûleş-, yaşşıl < yâşıl, akgın < akîn, aşşağı < aşâk, sakkal <sakâl, tokkuz < tokûz, yavvaş < yavâş, uzzun < uzûn (Tekin,1975: 215-223.)

Karahanlı Türkçesinde "r, s, k" bulunduran "arıg > arrıg (DLT. I, 143-8), basık > bassık (DLT.II, 228-10), iki > ekki (DLT.I, 182-12), esig > essig (=yazık) (DLT.I, 143-3), ıra > ırra (=utanma) (DLT.I, 39-7), sekkiz (DLT.I, 365-14), tokkız (DLT.III, 127-14)" kelimelerindeki ünsüz ikizleşmelerini örnek olarak veren Necmettin Hacıeminoğlu, bunu "telaffuz, vurgu ve şive özelliğine" bağlar. (Hacıeminoğlu, 1996: 10.) Kıpçak Türkçesinde "ikki, sekkiz, issi, ussı" kelimelerinde (Vural, 2000: 20.), Harezm Türkçesinde "ikki, yetti, tokkuz" kelimelerinde (Toparlı, 2000: 26.), Çağatay Türkçesinde "ikki, yetti, sekkiz,tokkuz, ottuz, bakka (kur+bağa), kattık (= katı), sakkal, sakkız, tekke (=teke)" kelimelerinde (Eckmann, 1988: 30.) ünsüz ikizleşmesi bulunmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde bilhassa "-s-" ünsüzü bulunan kelimelerde ünsüz ikizleşmesi görülür: " ıssı - issi, assı, ıssı (sıcaklık, hararet), ussuñı" (Timurtaş, 1994: 61.)

Tarihî yazı dillerinden aldığımız bu örneklerin azlığı, ünsüz ikizleşmelerinin yazıda gösterilmemiş olmasından kaynaklanır. Türkiye Türkçesi dışındaki çağdaş Türk lehçelerinin ağızlarını araştıran eserlerde bu örnekler oldukça fazladır.

Ünsüz ikizleşmesinin Irak Türkmenleri ağızlarının belli başlı özelliklerinden biri olduğunu ve çokça görüldüğünü belirten Hidayet Kemal Bayatlı, "kuyu > kuyyu, çakal > çakkal, kuru > kurru, tepe > teppe, sakal > seqqel, sabah > sebbeh, kaşık > kaşşıg, ışık > ışşıg, sakız > sakkız, otuz > ottuz, yedi > yeddi, iyi > eyyi" kelimelerini örnek olarak verir. Ayrıca Mustafa Gökkaya'nın aşağıdaki mısralarında geçen "dellini, ikki" kelimeleri ile "ennem, yannam, kannam" çekimli fiillerindeki ikizleşmeler dikkati çekmektedir.

"Bilmem felek nedeceg

Menim teki dellini."

"İkki ahbab aheste

Diyerlerdi hoş beste."

"Kuyuya özüm ennem

Enmesem sora yannam

Hile kurma menimçün

Kimin sözüne kannam." (Bayatlı, 1996: 356 -357.) Kerkük ağzında bazı sözlerde ünsüzün şeddeli veya başka bir ifadeyle çift olarak söylendiğini Sâdettin Buluç da ifade etmektedir. (Buluç, 1966: 114.)

Muharrem Ergin, **Azerî Türkçesi** adlı eserinde, Azerî Türkçesinde nakgış, çakgışdırup, şakgıldayup' kelimelerinde ikizleşen 'Ï' ünsüzlerinden ikincisinin ',' ünsüzüne dönüşmesini " şakıl kelimesi burada şakkıl şekline geçmiştir. Kelime içinde 'Ï' sesini muhafaza eden şey bu ikizleşmedir. 'Ï' seslerinin tamamıyla 'Ê' ya veya ','ya dönmüş olması karşısında, buradaki kaf yazılışının da ','yı gösterdiği ve kelimenin 'şaggıl' şeklinde olduğu akla gelebilir. Ve kelime Kaşgarlı'daki şagılamak şekline bağlanmış olur. Fakat şaggıl yerine şakkıl ikizleşmeye daha uygundur. Çünkü 'Ï' ikizleşmesi daha çok görülür. Tabiat taklidi seste hece sonunda sedasız ünsüzün bulunması daha normaldir. 'sakgız, dokguz, vs.' de böyledir." ifadesiyle açıklar. (Ergin, 1981: 94.)

Ahmet Bican Ercilasun, Kars ili ağızlarında "ikizleşmeye en çok uğramış bulunan , ünsüzü Ï > , değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Daha doğrusu Ï'nın ikizleşmesi bu değişmeye sebep olmuştur." der. "saggal, fıggara, dogguz, saggat" (Ercilasun,1983: 131.)

Yine Azerî Türkçesinde :

"Bizden de bir yad eliyen sağ olsun

Derdlerimiz goy dikkelsün dağ olsun" mısralarında geçen " dikkelsün" kelimesindeki gibi çekimli fiil tabanlarında da ikizleşmeler görülür. (Ergin, 1981: 110.)

Jean Deny, manaya ve söylenişe ait ikizlenme için "kurru, küççük, amman, yazzık, güzzel, kıssır, yaşşa, aşşağı" örneklerini verir. **Safahat**' ta bulunan;

"Birden eşşek deme, biçâre henüz müsvedde;

Ne yetişkinleri var, dursun o sağlam şedde." ve

"Vay babassının..." mısralarını hatırlatır. Tarihî yazı dillerimizde, ünsüz ikizleşmesi görülen daha başka kelimeleri örnek olarak veren yazar, **Divan ü Lugati't-Türk**'teki "ıssız (=gaddar, kötü ve utanmaz kişi), arrıg neng (= çok temiz şey)" kelimeleri için Kaşgarlı'nın "teşdit mübalağa içindir" ifadesini kullandığını belirtir. (Deny, 1941: 80-81.)

Pekiştirmeye bağlı ünsüz ikizleşmesi iki ayrı kelime arasında da görülür. Azerî Türkçesinin etkisiyle ikizleşmenin daha çok görüldüğü yörelerimizden Kars'ta, Kars Azerîleri ve Terekemeleri ağzında ünsüz ikizleşmesi "oggeder, neggeder, oggadere, neggılıh < nasıl, vs. " gibi kelimelerde iki ayrı kelime bünyesinde ortaya çıkmaktadır.

"...güzellihde yoh, oggeder olar. Bu şeherde neggeder at arabası, fayton varısa doğru sürersen İsfahan'a. Oggadare titiz adamıdı. (Ercilasun, 1983: 131., 264., 293., 337.) Ayrıca Azerî Türkçesinde, Kars'ta Kars Azerîleri ve Terekeme ağzında yeterlik fiilinin olumsuzunda ' m ' üzerinde ikizleşme görülür. "vurammer, gelemmez, vs." Bu ikizleşmeyi Ercilasun; "Azerî yazı dilindeki 'bilmek' ile yapılan iktidarî fiilin menfisiyle, Türkiye Türkçesi yazı dilindeki şeklin ortak tesiri altında meydana gelmiş analojik bir hadise" olarak değerlendirir. (Ercilasun, 1983: s. 132)

Şehriyar'ın Heyder Baba'ya Selam şiirinde:

"Biz de vallah unutmarıh sizleri

Göremmesek helal edün bizleri."

Heyder Baba yolum sennen kec oldı

Ömrüm gecdi gelemmedim gec oldı.

Hecce Sultan emme gidip Tebrize

Amma ne Tebriz ki gelemmir bize" mısralarındaki "göremmesek, gelemmedim, gelemmir" çekimli fiillerinde görülen bu ikizleşmeyi Ergin de;" menfî iktidarî ile zarf-fiil ekinin birleşip kısalmasının etkisi" ne bağlar. (Ergin, 1981: 115., 119.) Kanaatimizce bu ikizleşmede hem ses düşmesi, hem de yetersizliği pekiştirme düşüncesi etkilidir.

Gagavuz Türkçesinde ünsüz ikizleşmesinin "l, m, n" seslerinde meydana geldiğini ifade eden Nevzat Özkan, "yanaşır > yannaşır" kelimesinde kesin ikizleşme olduğunu belirtir ve ayrıca "seçemmerim, gömmerler" örneklerini verir ve bu ses olayını "bazen kuvvetli vurguya , bazen de sebebi anlaşılamayan eğilimlere" bağlar. (Özkan, 1996: 82.)

Kumuk Türkçesinde "acı > aççı, ulu > ullu, hile > hilla" kelimelerinde (Begeç,1998: 125.); Vidin Türklerinde "ama > amma, aman > amman" kelimelerinde (Nemeth, 1996:s. 277); Osmaniye'deki Tatarların ağzında "t, y, m, p" ünsüzlerinde "bütün > bittin, matur > mattur (=güzel), çapa > çappa, amman, eyyi" kelimelerinde (Özkan,1997: 29.) ünsüz ikizleşmeleri görülmektedir.

Yukarıdaki örneklere göre, ünsüz ikizleşmeleri daha çok birinci hecesi açık olan iki heceli kelimelerde ve hemen hemen bütün ünsüzler üzerinde meydana gelir. Bu kelimelerde, ikinci hece başındaki ünsüzün ikizleşmesi ile birinci hece kapalı hâle gelir ki böylece ses bakımından daha belirgin bir hece ortaya çıkmış olur. Az da olsa ikiden fazla heceli kelimelerde de ikinci hecenin başındaki veya üçüncü hecenin başındaki ünsüzlerin ikizleştikleri görülür. Bu kelimeler cümle içinde anlamca ön plana çıkarılmak istenen, anlam ve ses bakımından pekiştirilen sıfat, zarf, edat görevli kelimelerdir. Bazı yörelerde cümlede zarf veya sıfat göreviyle kullanılan birleşik

kelimelerde de ikizleşmeler görülebilmektedir. Ayrıca ünlemlerin, bilhassa hitap ünlemlerinin, genellikle hitap ünlemi olarak kullanılan akrabalık isimlerinin; bazı lehçe ve ağızlarda çekimli fiillerin, olumsuz yeterlik bildiren fiillerin ve isimlerin bünyesinde ünsüz ikizleşmesi görülebilmektedir.

Bilindiği gibi hitap ünlemlerinde normal durumlarda da vurgu birinci hece üzerindedir. Bu kelimelerin anlamları da pekiştirilmek istenince, birinci hece üzerindeki vurgu arttırılmakta, ancak açık olduğu için zayıf olan hece bu vurguyu taşıyamamaktadır. İkizleşme ile hece kapalı, yani uzun ve belirgin bir hece hâline dönüştürülmektedir. Mesela daha çok hitap olarak kullanılan "abba, ammi - emmi, appa, aşşim, akka - akga, gakgo - gakgoş - kakko , gucca (Buran, 2000: 173-177.), vs." gibi **a**krabalık isimlerinde, taşıdıkları sevgi, yakınlık ve samimiyet ifadelerinin pekiştirilmesi yüzünden ikizleşme, kalıcı hâle gelmiştir.

Araştırmacıların ünsüz ikizleşmeleri başlığı altında değindiği yukarıda verdiğimiz örnek kelimelerin dışında, metinlerde ve sözlüklerde daha pek çok örnek yer almaktadır. Yazı dilimizde, belki de imlânın muhafazakarlığı dolayısıyla kolay kolay yer verilmeyen bu örnekleri ağızlarla ilgili eserlerin sözlüklerinde yer aldıkları için, o bölgelere has kesinleşmiş ünsüz ikizleşmeleri sayabiliriz. Bu kelimelerden büyük kısmının farklı ağızlarda da yer aldıkları, ünsüz ikizleşmesi ile söylenen kelimelerin değişik bölgelerde ortak oldukları görülür. **Derleme Sözlüğü**'nün sadece birinci cildinde bünyesinde ikiz ünsüz bulunan "abba (=abla) Tn., Mr., Yz., Nğ. s.2.; appak (=apak) Ay., İz., Mn., Kr., İç., s.11.; abba - appa - apba (=dede, büyükbaba) Çkl., İst., To., Ed., Krk., Tkr., s.13.; abbak - abbağ (=bembeyaz, apak) Dz., Ay., Mn., Bl., Kt., Zn., Çr., Mr., İç., Mğ., Gaz., Ky., Yz., s.14.; accıK - accacık - accıcık - accıg - accucuh - aççık (= azıcık) bütün yörelerde, s.41.; akka - akga (=aka, baba, ağabey) Ur., Yz., s.136.; akappak (=tertemiz) İç., İsp., Kn., Brd., s.136.; alasabbah (=şafak vakti) Van, s.198.; ammi - emmi (=amca) Bo., To.,

Gaz., Hat., s.238.; annaç - anna - annacık - annaş - anneç - anneş - annıç - annuk (=karşı, ön taraf) Ege Bölgesi, Orta Anadolu, Güney Anadolu, Doğu Anadolunun büyük kısmı, s.275.; arrik (=şaşma bildiren ünlem) Ank., Kr., s.331.; arrey (=aman, ay) Ank., s.331.; arrut (=yoksul, parasız) Ur., s.331.; assı (=asi) Kn., s.347.; assı (=ası, erken) İsp., Brd., Mğ., Dz., İz., Kt., s.342.; assız (= asılsız) Çkl., Küt., Bal., s.347.; aşşa (=aşağı) bütün yörelerde s.362.; aşşağılak - aşşalak - aşşalık (=aşağılık) İsp. s.362.; aşşarı (=aşağıya) İz., Mğ., Bal., Bil., s.350.; aşşim (=küçük kardeş) Dz., s.363.; aşşıg - aşşıh - aşşık (=aşık kemiği) Vn., To., El., Sv., s.362.; ayyı (=ayı) İsp., Hat., s.432.; azzık (=azık) Orta ve Güney Anadolu s.444.; azzıcak (=azıcık) Tr., s.443." kelimelerinin bulunması ikizleşmelerin ağızlar için kalıcı olduklarını veya zamanla bu ses olayının kelimenin bünyesinde yerleştiğini göstermektedir. Hasan Eren'in **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**'nde de, sebebi bildirilmeden, yerel ağızlarda gemination yoluyla oluştuğu söylenen "Ar. butm > buttum - buddum veya bıttım (=yabani fıstık ağacı) s.65.; çulık > çulluk s.101.; Far. depot > debboy (= askerî eşya ambarı) s.106.; Et. otuz > OT. ottuz s.311.; sekiz > sekkiz s.360.; yedi > yeddi - yetti s.448." kelimeleri yer almaktadır. Yazar "yeddi" kelimesi için "Clauson'a göre ortasındaki ünsüzün aslen ikiz olduğu anlaşılıyor. iki > ikki gibi" notuna yer verir. (Eren, 1999: 448.)

Turgut Günay, "Rize ilinde bir çoğu isim olan bazı örneklerde ikizleşmenin vurgu ve belli anlatım tavırları söz konusu olmaksızın ortaya çıktığı ve gerek bölge çapında ve gerekse belli ağız yörelerinde kesinlik kazandığını ifade eder. hile > hille, külah > küllah, hibe > hibbe, sevgili > sevgulli" (Günay, 1978: s. 91)

Ünsüz ikizleşmelerini önce "geçici ünsüz ikizleşmeleri" ve " kesinleşmiş ünsüz ikizleşmeleri" ve " yalancı ikizleşmeler" diye ayıran Cemil Gülseren, kesinleşmiş ünsüz ikizleşmelerine de Malatya ili ağızlarında görülen "soba > zobba, gecce, gaddın, dakka" kelimelerini örnek olarak verir ve bu ikizleşmenin genellikle isimler bünyesinde görüldüğünü

belirtir. Yine bu grupta "kaşşıh, döşşek, beşşik, bilezzük, heppiniz, yüzzüğü, kazzıhtan" kelimelerini sayar. Ayrıca Osman Nedim Tuna'dan naklen, "yalancı ikizleşme"yi "benzeşme ikizleşmesi, ekleme ikizleşmesi" diye ikiye ayırır. Benzeşme ikizleşmesine "többe, innenin < iğnenin, tallası < tarlası" kelimelerini örnek olarak verir. (Gülseren, 2000: s. 104)

Kars ili ağızlarında 'g' ünsüzündeki ve "yedi, ilaç" kelimelerindeki ikizleşmenin kesin olduğu belirtilmektedir. (Ercilasun,1983: s.132)

Ünsüz ikizleşmelerinin görüldüğü kelimelerin yer aldığı cümleler, bu kelimelerdeki ikizleşmeyi, kelimede ses düşmesi olsa bile, sadece ses düşmesine bağlamanın zor olduğunu ortaya koymaktadır. Zira pekiştirme amacıyla ortaya çıkan ikizleşme daha çok zarf, sıfat ve edat görevli kelimelerde görülür ki, ses düşmesine bağlı ikizleşme gibi görülen kelimelerin cümlede bu görevi yaptıkları görülür. Rize ili ağızlarından alınmış aşağıdaki cümlelerde "kadar ve sabah" kelimeleri sırasıyla sıfat ve zarf görevindedir. Nitekim eserin yazarı da bu kelimelerdeki ikizleşmeyi " hayret, inandırma, abartma gibi anlatım tavırlarına ve kuvvetli vurguya bağlı ünsüz ikizleşmesinin örnekleri arasında saymaktadır. (Günay, 1978: s.91)

Samsondan beri ne kadda araba var idisa... (s.250)

O kocakari sabbayilen bir parhaç sut gene geturdi (s. 280)

Ayrıca yazarın " geçici ünsüz ikizleşmeleri " adıyla verdiği başka kelimelerde de bu hadise gözlenebilmektedir: (Günay, 1978: s.91)

Allah ne verdisa, bittun hepisi da gordi. (s. 245)

İstersa sut olsun yeddi deyralar (s.236)

Ünsüz ikizleşmelerinin, bazı seslerin bölgelere göre farklı kullanımlarından dolayı her yerde aynı şekilde olmayacağı da bir gerçektir.

Safahat'tan alınan örneklerde, özellikle kahramanları yerel ağızlarla konuşturan hikâye, roman ve tiyatro türü eserlerde karşılıklı konuşmaların bulunduğu bölümlerde, medyada standart yazı dilimizin sınırlarını zorlayan Engin Ardıç, Selahattin Duman, vs. gibi yazarların günlük yazılarında ünsüz ikizleşmelerine yer verildiği, başka bir yaklaşımla bu fonetik pekiştirme usûlünün yazı dilinde de zaman zaman kullanıldığı gözlenmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ilgili eserlerde, çoğunlukla yerel açıdan bakılan ünsüz ikizleşmelerinin sebepleri konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi** adlı eserinde ikiz ünsüzlerle ilgili açıklamalarına "Türkçede kelime köklerinde aynı cinsten iki konsonant yan yana bulunmaz." sözleriyle başlar. Ancak "anne, elli, ıssı" ve Eski Anadolu Türkçesindeki "assı (= fayda)" gibi bir kaç kelimenin mevcut olduğunu, bunlardan "anne" kelimesindeki ikizleşmenin çocuk dilinden, "elli, ıssı, assı" kelimelerindeki ikizleşmenin de Batı Türkçesinde sondaki "-g" sesinin düşmesinden, aslı "idi" olan "issi (=sahip)" kelimesindeki ikizleşmenin de ses değişmesinden kaynaklandığını belirtir. Bazı ağızlarda ünlüyle biten heceler üzerine basmak yüzünden "yedi, sekiz, dokuz" gibi kelimelerde ikizleşmelerin sonradan ortaya çıktığına işaret ederek, "hülasa Türkçe kelime kökünde ikiz konsonant bulunmadığı" iddiasına yer verir. (Ergin, 1985: 66.)

J. Deny, "Türkçede ikizlenik (gemine) konsonlar hiç yoktur." der ve "Bununla beraber, ihtimal ki ifadekâr tekellümün bir tarzı olarak, tek tük denilebilecek bir surette bazı konsonların ikizletilmesi (gemination) yolunda bir temayül de kayda değer. evet yerine evvet, küçük yerine küççük, anne kelimesi de bu sıraya girse gerek. fiark lehçeleri de bazı sayı isimlerinin ortasındaki ünsüzü ikizletirler: "ikki, yeddi, dokkuz." açıklamalarına yer verir. İlgili dip notta ise; "Lehçemizde teşditin (ikizleme) 1-yalnız söylenişe ait, 2- söylenişe ve manaya ait olduğunu dile getirir. Birinci grupta eklenmeden ortaya çıkan ikizleşmeyi kasteder. (Deny, 1941: 80-81.)

Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler adlı eserinde ünsüz ikizleşmeleri konusuna da değinen Talat Tekin, bu ses olayını ünlü uzunluklarına bağlar: "kelimede aslî yada ikincil uzun bir ünlünün çekici tesiri ile müteakip hecenin başındaki ünsüz ikizleşir. İkizleşme ile ilk hece kapalı hâle gelir ve uzun ünlü kısalır. Kaybolan ünlü uzunluğunun yerini ünsüz uzaması alır." Ünsüz ikizleşmelerinin aslî uzun ünlülerin tespitinde de kullanılabileceğini belirtir. Ayrıca, A. von Gabain'in **Fundamenta**'daki **Das Alttürkische** adlı etüdünde Brahmi metinlerinde sık sık rastlanan ikizleşme örnekleri dolayısıyla bir izah teşebbüsünde bulunduğunu, bu ses olayını "ilk hece sonunda 'r, t, s, ş, ve n' seslerinde ve kelime içinde daha ileride 'r, t' seslerinde vukua gelen bu ikizleşmenin keskin bir şekilde sona eren bir heceden sonra gelen ünsüzlerin uzatılmasının yazıya aksetmesinden ibarettir" şeklinde izah ettiğini hatırlatarak; "keskin şekilde sona eren hece, ifadesiyle neyin kastedildiği belli olmadığı için, bizce bu izah belirsizdir. Bununla vurgu mu kastediliyor, yoksa ünlü niceliyi mi kastediliyor?" demektedir. (Tekin,1975: 215-223.)

Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları'**nda örnek olarak verdiği kelimelerdeki ünsüz ikizleşmelerini;" diğer iki ünsüzlü kelimelere benzetme yoluyla veya zor söylenişli bir ünsüzün ses değerini, öteki ünsüzün çift söylenmesi ile karşılamak emeliyle veyahut da anlamı kuvvetlendirmek için ortaya çıkan bir nevi ünsüz türemesi" ifadesiyle izah eder. (Korkmaz, 1956: 83.) **Nevşehir ve Yöresi Ağızları** isimli eserinde ise; "Bazı özel ikizleşmelerde messele, vakke gibi, Türkçenin sesleri arasında yer almayan zor söylenişli bir ünsüzün ses değerini, öteki ünsüzün ikili söylenişi ile karşılama özentisi" diye açıklar. İkizleşmelerin pek çoğunu da, bu bildirideki düşüncemize uygun bir yaklaşımla, "sözdeki anlatış özelliklerine bağlı olarak ve o an için anlamı yeğinleştirilmek istenen kelimelerin ve bunlar içinde ünlem niteliğinde olanların" ikizleştiklerini ve bunların geçici ikizleşmeler olduğunu söyler. "yetti, sekkiz, dokkuz" gibi sayı adları ile "sakkal, kattık, assı" gibi Türkçedeki kalıcı ünsüz ikizleşmesinin izlenebildiği

kelimelerde " bahis konusu ünsüzlerin vurguya bağlı boğumlanma hareketlerinin başlıca yeri tuttuğunu" belirtir. "Açık hecelerin, vurgusuz da olunca dayanıksız ve zayıf olduklarını, vurgulu hecelerde hece başı ünsüzlerinin kendi hece sınırlarını aşacak bir yeğinlikle boğumlanmalarının o ünsüzlerin ikizleşmelerine yol açtıklarını" belirtir. (Korkmaz, 1977: 102-104.)

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, **Kütahya ve Yöresi Ağızları** adlı eserinde ikizleşmelerle ilgili, Talat Tekin'in ve A. von Gabain'in görüşlerine yer vererek, bu görüşlere "örneklere uygun izah getirmedikleri için" katılmadığını belirtir ve vurgulu hecelerde ikizleşmenin görüldüğüne dikkati çeker. Ayrıca bazı kelimelerde ise bölgedeki ses değişmelerinin etkili olduğunu ifade eder. (Gülensoy, 1988: 66-67.)

Efrasiyap Gemalmaz, ünsüz ikizleşmesi olaylarının üç şekilde olduğunu belirtir: "1. Tam benzeşme sonucu ikizleşen ünsüzler: "annım < alnım, yassi < yatsı, memmet < mehmet, vs." 2. Tabiat taklidi kelimelerin eklemede ikizleşen ünsüzleri " şıggılda- < şıkırda- , şabbalah < şaplak, vs." 3. Bir ünsüzün yanında renk bakımından kendisiyle aynılık gösteren diğer bir ünsüzün türemesi: "feggir < gakir, baggan < bakan, tikkil- < Dikil-, vs." (Gemalmaz, 1978: 216.)

Kars İli Ağızları adlı eserinde Ahmet Bican Ercilasun, Kars yöresinde en çok " ,, ş " ünsüzlerinin ikizleştikleri, "ş" ünsüzünün ikizleşmesinde en mühim amilin vurgu olduğunu belirtir. Ayrıca "m, d, l, n, ç, p, s" ünsüzlerinin ikizleştikleri, Kars Azerî ve Terekeme ağızlarında ikiz ünsüz taşıyan taklidî kelimelerin de bol olduğu ifade edilir. (Ercilasun, 1983: 132.)

Edirne İli Ağızları'nda, "aynı cinsten iki ünsüz arasındaki ünlü sesin düşmesi sonucu ünsüz ikizleşmeleri meydana gelmektedir. Bu hadise ünsüz ikizleşmesi değil, uzak iki ünsüzün arasındaki ünlünün düşmesiyle yan yana gelmeleridir:" açıklaması yapılır. öteden > ötten, dakika > dakka, yanına > yanna" Aynı eserde bu izaha uygun düşmeyen örnekler de bulunur: " sabaha > sabbâ" (Kalay, 1998: 52., 250.)

Turgut Günay, Rize ili ağızlarındaki ikizleşmeler için, " hayret, inandırma, abartma gibi anlatım tavırlarına ve kuvvetli vurguya bağlı ünsüz ikizleşmeleri" izahını yapar. (Günay, 1978: 91.)

Cemil Gülseren, **Malatya İli Ağızları**'nda çeşitli kelimelerdeki ikizleşmeyi "geçici ünsüz ikizleşmesi" sayar: "İç seste iki ünlü arasında kalan bazı ünsüzlerin bazen kuvvetli vurgulamalara, bazen de sebebi tam anlaşılamayan fonetik değişimlere bağlı olarak ikizleştikleri görülür. Sözdeki anlatış özelliklerine bağlı olarak ve o an için anlamı pekiştirilmek istenen kelimelerin ve bunlar içinde ünlem niteliğinde olanların ikizleşmeye uğraması gibi kullanımlar da bulunmaktadır." ifadeleriyle açıklar. (Gülseren, 2000: s.103)

Görüldüğü gibi ilgili eserlerde ünsüz ikizleşmeleri; "mübalağa, çocuk dili, aslında ikiz olma, ses düşmesi, ses değişmesi, vurgu, ünlü uzunluklarının kısalması, iki ünsüzlü kelimelere benzetme, Türkçenin sesleri arasında yer almayan zor söylenişli bir ünsüzün ses değerini öteki ünsüzün çift söylenmesi ile karşılama, anlamı kuvvetlendirmek için ortaya çıkan ünsüz türemesi, anlamı yeğinleştirme, tam benzeşme, tabiat taklidi kelimelere ekleme; hayret, inandırma, abartma gibi anlatım tavırlarına bağlı kuvvetli vurgu, ses hadiseleri, sebebi tam anlaşılamayan fonetik değişmeler" gibi çeşitli sebeplere bağlanmaktadır.

Bütün bu verileri göz önüne alarak, Türkçede örnekleri çokça görülen ünsüz ikizleşmelerinin sebeplerini, önemlerine ve sıklıklarına göre şöyle sıralayabiliriz: 1. Pekiştirme 2. Ses düşmeleri 3. Benzeşme

Ünsüz ikizleşmelerinin büyük kısmı pekiştirme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. "birtten bire dedim falan. Dârelen birinde güççük kız oturu. Bu doktora yolladılar, amman be dedi. (Kalay, 1998: s. 51) " cümlelerindeki "birtten, güççük, amman" kelimeleri gibi.

Ses düşmesinden kaynaklanan ikizleşmelerin örnekleri de bilhassa ağızlarda pek çoktur: evimize > emmize, Hatice > Hecce (Ergin, 1981: s. 110, 160), aşağı > aşşa (Olcay, 1966: s. 23)

Ünlü veya ünsüz her hangi bir sesin düşmesi, ünlü birleşmesi, hece düşmesi, uzun ünlünün kısalması gibi bütün ses olayları ikizleşmeye yol açabilmektedir.

Aynı şekilde ses benzeşmesi ile kelime bünyesinde oluşan ünsüz ikizleşmeleri de görülür : yatsı > yassı (Buran, 1997: s.55)

Bu kelimelerin türleri ve cümle içindeki görevleri incelenince, ses düşmesinden veya benzeşmeden kaynaklanmış gibi görülen ikizleşmelerde de pekiştirme düşüncesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır. azıcık > accıK vs. İkizleşmelerin görüldüğü birleşik kelimelerin cümle içinde sıfat veya zarf görevli olmaları dolayısıyla, bu ikizleşmenin de pekiştirme amacıyla yapıldığı rahatlıkla söylenebilir:

Çocuklarına dillerini öğretmeye çalışanların, açık olduğu için ses bakımından zayıf ve belirsiz olan birinci hece yerine, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde ünsüz ikizleşmesi ile sesleri daha belirginleşen ve kolay algılanabilecek heceleri tercih etmeleri dolayısıyla bu ses olayının çocuk diline has bir olay gibi nitelendirildiği kanaatindeyim.

Pekiştirme amacıyla veya ses düşmeleri sonucu ortaya çıkan ve genellikle telaffuza bağlı olduğu için geçici olan ünsüz ikizleşmeleri, bazı kelimelerde zamanla kalıcı hâle gelmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında bölgelere has olarak belli bir takım kelimelerde ortaya çıkan bu ikizleşmelerin, pek çok bölgemizde ortak olan kalıcı örnekleri ile veya çok az da olsa yazı dilimizde de kullanılan örnekleri ile karşılaşırız. Pek çok Türk lehçesinde de durum aynıdır. Farklı lehçelerimizde ikizleşmenin görüldüğü kelimelerin (sayı isimleri, ünlemler, hitap ünlemleri, akrabalık isimleri; cümle içinde sıfat, edat ve zarf görevli kelimeler, bazı lehçelerde ve ağızlarda yeterlik fiilinin olumsuzu ve diğer bazı çekimli fiiller) aynı olması, pekiştirme veya ses düşmesinden kaynaklanan ikizleşmelerin zamanla bazı kelimelerde kalıcı olduğu gerçeğini Türkçenin genel bir temayülü olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Kaynakça:

Banguoğlu, Tahsin, **Türkçenin Grameri**, İstanbul 1974

Bayatlı, Hidayet Kemal, **Irak Türkmen Türkçesi**, Ankara 1996

Begeç, Sait, **Kumuk Türkçesi**, (Yüksek Lisans Tezi) Malatya 1998

Buran, Ahmet, **Keban Baskil Ağın Yöresi Ağızları**, Ankara 1997

Buran, Ahmet, "Gakgo / Gakgoş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı", **Türk Dili**, fiubat 2000, S.578, s.173-177.

Buluç, Sâdettin, "Kerkük Hoyrat ve Manilerinde Ağız Özellikleri", **XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler**, Ankara 1966, s. 109-118.

Deny, j., **Türk Dili Grameri Osmanlı Lehçesi,** (Çev.: Ali Ulvi Elöve), İstanbul 1941

Derleme Sözlüğü 1.C., Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1963

Eckmann, J., **Çağatayca El Kitabı,** (Çev.: Günay Karaağaç), İstanbul 1988

Ercilasun, Ahmet Bican, **Kars İli Ağızları**, Ankara 1983

Eren Hasan, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Ankara 1999

Ergin, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul 1985

Ergin, Muharrem, **Azerî Türkçesi**, İstanbul 1981

Gemalmaz, Efrasiyab, **Erzurum İli Ağızları -I**, Erzurum 1978

Gülensoy, Tuncer, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, Ankara 1988

Gülseren, Cemil, **Malatya İli Ağızları**, Ankara 2000

Günay, Turgut, **Rize İli Ağızları**, Ankara 1978

Hacıeminoğlu, Necmettin, **Karahanlı Türkçesi Grameri**, Ankara 1996

İpek, Birol, **Anadolu Ağızlarında Yabancı Kelimeler - Fonetik İnceleme**, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 1997

Kalay, Emin, **Edirne İli Ağızları**, Ankara 1998

Korkmaz, Zeynep, **Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi**, Ankara 1956

Korkmaz, Zeynep, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, Ankara 1977

Korkmaz, Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara 1992

Nemeth, G.,**Vidin Türkleri**, (Çev.: Abdurrahman Güzel) İstanbul 1996

Olcay, Selahattin, **Doğu Trakya Yerli Ağzı**, Ankara 1966

Özkan, Fatma, **Osmaniye Tatar Ağzı**, Ankara 1997

Özkan, Nevzat, **Gagavuz Türkçesi Grameri**, Ankara 1996

Sağır Mukim, **Erzincan ve Yöresi Ağızları**, Ankara 1995

Tekin, Talat, **Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler**, Ankara 1975

Timurtaş, F.Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, İstanbul 1994

Toparlı, Recep, **Harezm Türkçesi**, Sivas 2000

Vural, Hanifi, Toparlı, Recep, **Kıpçak Türkçesi**, Sivas 2000